

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Η πνευματική οδοιπορία του

Ο Νίκος Καζαντζάκης (1883 - 1957) είναι ξεχωριστή προσωπικότητα ανάμεσα στους Έλληνες λογοτέχνες. Ιδιοσυγκρασία δονούμενη από τη δίψα της γνώσης και το πάθος της ζωής, έκλεισε στο έργο του την αγωνιώδη αναζήτηση ενός ηρωικού προτύπου ζωής. Αγώνας και ανάβαση είναι λέξεις που συμπυκνώνουν μια φιλοσοφία - κήρυγμα ενέργειας που όμως ο ίδιος μέσα στην τραγική του αντιφατικότητα δεν μπόρεσε να ακολουθήσει, γιατί ως διανοητής στερήθηκε ό,τι οραματίστηκε: τη δράση. Εξήσε θεατής της ζωής, μοναχικός κι αποτραβηγμένος.

Η προσωπικότητά του διαμορφώνεται στο περιβάλλον ενός εξημμένου εθνικισμού, την επαύριο των απελευθερωτικών αγώνων της Κρήτης και των αγώνων του 1912-13, όπου συμμετέχει ως εθελοντής, καθώς και του πυρετικού μεγαλοϊδεατισμού του Δραγούμη, στον οποίο έβρισκε την ιδανική εκδοχή των διδαγμάτων του κοινού τους δασκάλου, του Φρειδερίκου Νίτσε. Κάτοχος μιας παιδείας πολυδιάστατης (ευρωπαϊκής, ασιατικής, αφρικανικής), τροφοδοτημένος από πολλές πη-

γές, του προσφέρει ένα υλικό που συχνά δεν μπορεί να κρύψει την ανομοιογένειά του και στα έργα του θα περισσεύει. Από την άλλη πλευρά, διαμορφώνει τις ιδεολογικές του μετατοπίσεις: από την κατάφαση στην άρνηση, από τον πόθο μιας ζωικής πληρότητας στη βουδιστική ασκητική, από τον Λένιν στους θεωρητικούς της ενόρασης (Μπερκοόν) και τους προφήτες του τέλους του πολιτισμού (Σπένγκλερ), από την αισιοδοξία της επανάστασης στον ηρωικό πεσιμισμό του Νίτσε και το βιταλισμό του Ουίλιαμς Τζέιμς.

Αποτελεί, ωστόσο, πεποίθηση, από τις πιο σταθερές μέσα στο χρόνο, το επερχόμενο τέλος του αστικού πολιτισμού ως αναγκαία προϋπόθεση για να κάνει βήματα μπροστά η ανθρωπότητα. Ηδη από την εποχή της διατριβής του για τον Νίτσε (1909) έβλεπε «προμήνυμα σεισμού μέλλοντος ν' ανατρέψει την σημερινή κοινωνία και Πολιτεία, ων αι βάσεις, αποκαλυφθείσαι, κατεδείχθησαν σαθραί και αντικαταστέαι». Η πίστη του αυτή αποκτά επαναστατική βάση και παίρνει συγκεκριμένο περιεχόμενο μετά την εμπειρία του πρώτου παγκοσμίου

πολέμου και τη γνωριμία της νικημένης και πεινασμένης Γερμανίας με τους μεγάλους ταξικούς αγώνες του προλεταριάτου της. Η περίοδος της Γερμανίας (1922-1924) είναι καθοριστική. Το κενό των γκρεμισμένων ειδώλων του Νίτσε καλύπτει ο Μαρξ. Ο Καζαντζάκης δε μένει στην παρακμή αλλά προσδοκά τη «δημιουργία ενός νέου πολιτισμού». Ο οραματισμός του νέου ανθρώπου αποτελεί τη διαρκή αναζήτηση στην «Ασκητική» και την «Οδύσσεια», τους δύο άξονες που στηρίζουν το λογοτεχνικό και κοσμοθεωρητικό του οικοδόμημα και που συλλαμβάνονται αυτή την εποχή της Γερμανίας και των επισκέψεών του στη Σοβιετική Ένωση. Ο Καζαντζάκης διέτρεξε τη Σοβιετική Ένωση - το πρότυπο του οραματισμού του για το νέο άνθρωπο - από τα Ουράλια ως το Βλαδιβοστόκ και αφηγήθηκε τις εντυπώσεις του σε δύο τόμους, που ξεχωρίζουν στην ταξιδιωτική μας πεζογραφία.

Οι ταξικοί αγώνες της Γερμανίας και ο κύκλος των Εβραίων κομμουνιστών που συναναστρέφεται ο Καζαντζάκης τον κάνουν για πρώτη φορά να αισθάνεται ότι η ζωή του έχει σκοπό και ότι ικανοποιείται η πνευματική του αγωνία. Θέλει να ενταχθεί στη σοβιετική κοινωνία και ετοιμάζεται γι' αυτό: μαθαίνει ρώσικα και την τέχνη του μα-

Στη Γαλι
υποχωρώ μέληρος, στη Γαλι του κένου

Σω σου ζωντανία μα η καρδιά σου
γέρνει σου βράδα.

Ο Θεός μαζιέ, γι' ε σάιτε, σάιτε!
Καζαντζάκης

ραγκού, που θα ήθελε να κάνει κατά την παραμονή του εκεί. Στο μεταξύ, μέχρι το ταξίδι του στη Ρωσία - Οκτώβρη 1925 το πρώτο και Οκτώβρη - Δεκέμβρη 1927 το δεύτερο - κάνει μια απόπειρα παράνομης δράσης στην Κρήτη με ντόπιους κομμουνιστές, από την οποία έχουμε την «Απολογία», ...«υπόμνημα που υπέβαλα στην Ανακριτική αρχή Ηρακλείου στα 1924 όταν με συνέλαβαν ως κομμουνιστή».

Στην «Ασκητική», δημοσιευμένη (1927) στην «Αναγέννηση» του Γληνού, στα πλαίσια του πρώτου δημόσιου διαλόγου για τον ιστορικό υλισμό που διεξαγόταν στην Ελλάδα, ακούγονται φράσεις που έχουν υιοθετήσει τη ρητορική της οργής και της αποφασιστικότητας του ελληνικού προλεταριάτου του μεσοπολέμου: «μισούμε, δε βουλευόμαστε, είμαστε άδικοι, σκληροί...», κι ακόμα «Φωτιά! Να το μέγα χρέος μας σήμερα» και «πόλεμος εναντίον των απίστων. Απιστοί είναι οι ευχαριστημένοι, οι χορτασμένοι, οι στείροι». Θαυμάζει και υψώνει σε πρότυπα της ανθρωπότητας όσους δεν άγγιξε η παγκόσμια φθορά? είναι οι «σωτήρες του Θεού» (Salvatores dei), που συνεχίζουν το έργο του, ήρωες του στοχασμού και της πράξης: Ομηρος, Δάντης, Σαίξπηρ, Νίτσε, Μωυσής, Μωάμεθ, Τσέκινς Χαν, Λένιν, Γκρέκο, Θερβάντες. Για την εποχή του πιστεύει ότι οι νέοι «σωτήρες» είναι η τάξη των «χερομάχων»: σήμερα «ο θεός είναι αργάτης, αγριεμένος από τον κάματο, από την οργή κι από την πείνα».

Στην «Οδύσσεια» ο λαός (των «χερομάχων») δίνει υλικότητα στις ιδέες και του προμη-

θεύει πρόσωπα μιας τιτανικής ζωτικότητας:

Κι απλοχερούν τις σεβαστές κορφές του ανθρώπου να θερίσουν

Στα μακρινά νησιά και στις στεριές καπνίζουν, μάθε, γιε μου, Τα λιπαρά παλάτια και βογκούν σφαγμένοι οι βασιλιάδες.

Ξεθράσπεσε ο λαός, οι πόλεμοι μαύρισαν την καρδιά του,

Της μοίρας πια τη ζυγαριά νόγώ ν' ανεβοκατεβαίνει!

Ο καζαντζακικός Οδυσσεύς δεν είναι ένας νέος εθνικός ήρωας, αλλά ένας αντάρτης, ένας ντεσπεράντο, ξεριζωμένος, με στίβο αγώνα όλη τη Γη. Μετέχει σε εργατική επανάσταση στην Αίγυπτο όπου ηγείται ο επαναστάτης Νείλος (ένας αναγραμματισμός του Λένιν) και πρωταγωνιστεί η Οβριά Ράλα, μια τρυφερή μνήμη της Ρόζας Λούξεμπουργκ.

Η «Οδύσσεια» (σε 33.333 στίχους) είναι λογοτεχνία του φιλοσοφικού ερωτήματος και όχι του λογοτεχνικού ύφους. Οι ικανότητες του λογοτέχνη δεν μπόρεσαν να αποδώσουν στο έδαφος μιας εξωιστορικής σύλληψης της ζωής. Λογοτεχνική αξία έχει η πρόζα του (μυθιστορήματα, ταξιδιωτικά). Το μυθιστόρημα, που έβγαλε δυναμικά τον Καζαντζάκη στο μεγάλο διεθνές κοινό, αρχίζει να τον εκφράζει στην ωριμότητά του, στη δεκαετία του 1940 και του 1950. Το πρώτο, από τα επτά συνολικά μυθιστορήματα που έγραψε, «Ο Βίος και η πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά» είναι μια κοινωνική τοιχογραφία της προαστικής Ελλάδας και το «συναξάρι» ενός ήρωα αντιπροσωπευτικού της «φυσικής» αυθεντικότητας του παραδοσιακού Έλληνα. Το υλικό στα μυθιστορήματά του το δίνουν οι εμπειρίες της σύγχρονης ιστορίας - μέσα από τις οποίες ο λαός υψώνεται στο νέο τραγικό πρόσωπο, που πρωταγωνιστεί στην ιστορία, όπως τον είχαν αναδείξει οι απελευθερωτικοί και κοινωνικοί αγώνες της δεκαετίας του 1940. Μέσα από την εμπειρία του Εμφυλίου «ξαναβλέπει» την ιστορία της μεγαλοϊδεατικής εκστρατείας και της μικρασιατικής καταστροφής στο «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται», ενώ στις «Αδερφοφάδες» εξιστορεί τα ίδια τα γεγονότα του Εμφυλίου.

Στην πρόζα περισσότερο από την ποίηση και το θέατρό του μπόρεσε να διοχετευθεί σε καλλιτεχνικές μορφές η οντολογική ανησυχία και η πνευματική οδοιπορία ενός λογοτέχνη που μεταφράστηκε σε όλες σχεδόν τις γλώσσες του κόσμου και που μας χάρισε μεταφράσεις σημαντικών έργων μεγάλων συγγραφέων και φιλοσόφων. Ο Καζαντζάκης βγαίνει από το εθνικό όριο της τέχνης και της εποχής του, καθώς είχε τη φιλοδοξία να ανταγωνιστεί τις «κορυφές» της παγκόσμιας λογοτεχνίας περισσότερο από κάθε άλλο Έλληνα συγγραφέα.

Γεωργία Λαδογιάννη

